

ביקורות ספרים

ביקורות ספרים

יוסי יונה. **סדקים בחומה: המחאה החברתית ושובם של הברונים השודדים**. תל אביב: כתר, 2015. 297 עמודים

תמר הרמן*

אחרי תקופת יובש לא קצרה בשיח המחקרי מחמת השגרת והשטחת הדיון בנושאים הקבועים בתחום החברתי-פוליטי בישראל – מות תהליך השלום, השפעות הכיבוש, דעיכת מדורת השבט והתגברות האינדיבידואליזם, המתחים בין דת למדינה, הצורך ברפורמה פוליטית וכולי – המחאה החברתית-כלכלית של קיץ 2011 נפלה כפרי בשל ועסיסי לידיהם של כותבים, אקדמיים ולא אקדמיים. למעשה, אירועים מעטים בלבד בהיסטוריה הישראלית זכו לפרץ כה עז של עניין מחקרי סמוך כל כך להתרחשותם. כך, למשל, בסדנת חוקרים שנערכה במכון הישראלי לדמוקרטיה במרץ 2012 נמנו ברשימת המחקרים שהוכנה לקראת הסדנה 43 (!) מחקרים על המחאה שכבר היו בשטח, ויש להניח שהיו מחקרים נוספים שלא הגיעו לידיעת מחברי הרשימה.

ספרו של יוסי יונה *סדקים בחומה* ראה אור כשלוש שנים וחצי לאחר שוך המחאה ולפיכך יש בו כבר פרספקטיבה מסוימת של זמן. פרספקטיבה כזו נעדרת מחלק ניכר מהפרסומים שראו אור בסמוך לאירועים, וכנראה בשל כך חלקם מיהרו להפריז בחשיבות המופע הזה של אקטיביזם אזרחי ואחרים מיהרו לבטלו כעפרא דארעא. הספר, שאורכו כ-300 עמודים גדושים, הוא קריאה-ביעבד של אירועי קיץ 2011 של פעיל חברתי ותיק שלקח חלק בהתרחשויות (ואף עמד עם פרופ' אביה ספיבק בראש ועדות המומחים שכתבו את דוח המענה של הנהגת המחאה לדוח ועדת טרכטנברג), איש אקדמיה, המכהן כיום כחבר כנסת מטעם המחנה הציוני. השילוב הזה בין המעורבות האישית בעשייה החברתית ובין העיסוק הפוליטי, מיומנות השימוש בכלי מחקר אקדמיים וההיכרות עם הספרות התיאורטית הרלוונטית הניבו ספר בעל ערך שמן הסתם ישמש מקור ידע גם בעתיד, כאשר חוויית ההשתתפות של רבים תדהה ורוב הפרסומים שהופיעו מיד לאחר שוך המחאה יישכחו בגלל החיפזון שבו נכתבו.

הספר מחולק לפתח דבר, שלושה שערים ("סערה מרעידה את הארץ", "כששקע האבק", "דבר מה משותף ומלכד") וסוף דבר. פתח הדבר, שנכתב בראשית השנה, נפתח במילים "2015 אינה שנת בשורה בעבור אזרחי ישראל. בצד המבוי המדיני הסתום וההתדרדרות בביטחון האישי שלהם, גם המצב הכלכלי של רבים מהם נותר כבי רע" (עמ' 11). בדברים אלו ניכרת מידה רבה של פסימיות, במיוחד על רקע ההערכה הריאלית, המופיעה יותר מפעם אחת בספר, שהמחאה – שעוררה תקוות כה רבות – הצליחה בסופו של דבר לשנות הרבה פחות מהרצוי בסדר היום החברתי-כלכלי והפוליטי של ישראל. יש להניח שלו היו ידועות תוצאות בחירות 2015 בעת כתיבת הספר הייתה

* האוניברסיטה הפתוחה והמכון הישראלי לדמוקרטיה

רוח הדברים עגומה עוד יותר: חרף הצלחתו של הכותב להפוך הפעם לחבר כנסת, הניצחון המוחץ של מחנה הימין מראה שהפוליטיקה של הזהויות, שעליה מרחיב יונה את הדיבור בעיקר בשער השני, גברה בנקל על הפוליטיקה של המעמד ועל הסיכוי ליצור מכנה משותף ומחנה משותף ציבורי רחב די הצורך כדי למנף שינוי אסטרטגי בסדר העדיפויות הלאומי. ואולם על אף המסקנות הקודרות למדי הכלולות כבר בדברי הפתיחה, ממשיכה ככל הנראה ללחוש בלבו של הכותב אש התקווה שאולי בכל זאת יחול שינוי של ממש:

בידיו של דור ודור קיימת האפשרות לעצב את התקופה שבה הוא חי באופן המיטבי ביותר, ואף לקוות שהוא מניח יסודות לעתיד טוב יותר. אמנם אי אפשר לחזות את העתיד ואין לדעת את כיווני התפתחותו, אך אפשר לשער שערכים אלה, המשקפים בתמציתיות את "התוכן הנורמטיבי של המודרניות", עוד יספקו בעתיד השראה למאבקים רבים שמטרתם שינוי לטובה של פני המציאות והיו שזורים עמוק בתוכם. (עמ' 282)

והקורא נותר וראשו סחרחר – היש או אין סיכוי לשינוי?

בשער הראשון, הנקרא "סערה מרעידה את הארץ", נעשה ניסיון למקם את המחאה הישראלית בהקשרים תרבותיים, היסטוריים, פוליטיים וכלכליים של מחאות אחרות שפרצו באותה תקופה או בסמוך לה ברחבי העולם – מניו יורק ועד קהיר. השער כולל גם סקירה של התפתחות החשיבה החברתית-כלכלית ובכלל זה את הסיבות שהביאו, לדעת יונה, להתערערות המודל הכלכלי שעל בסיסו ניצבת הכלכלה הניאו-ליברלית. ושוב נבוך הקורא – האומנם? האם נחלש כוחו של הקפיטליזם החזירי? יונה מבין שהכוחות שמינפה המחאה בארץ, שהושפעו גם מנסיבות התרחשותה, הם יעילים וחזקים פחות מאשר אלו שעוררו המחאות בספרד, ביוון ואפילו באביב הערבי, וסיכויי המחאה המקומית להיות אפקטיבית נמוכים יותר. אבל הוא מצפה ל"נס" במובן המופיע במשנתה של חנה ארנדט, שהוא נתלה בה פעמים אחדות לאורך הספר – התרחשות בלתי צפויה של פעילות אנושית. כלומר, למרות ההסבר המשכנע שלו שבישראל נמוך הסיכוי לגל מחאה אפקטיבי, במיוחד לאחר דעיכת הגל של 2011, חוזר יונה וחווה באופן בלתי עקבי עם אבחנותיו שלו ועם הספרות המקצועית העוסקת במחאה, שבעתיד הנראה לעין שוב יצאו מר וגברת ישראלי וצאצאיהם לרחובות בדרישה שלא ניתן יהיה להתעלם ממנה הפעם לשינוי סדר העדיפויות הלאומי.

השער השני נקרא "כששקע האבק". שער זה הוא המעניין ביותר, שכן יש בו מידה רבה של פיקחון וביקורת עצמית. הוא מתמקד באתגרים המרכזיים שניצבו בפני מחאת רוטשילד (שיונה קורא לה "תנועה" אף שלפי רוב הקריטריונים המופיעים בספרות המקצועית הפעילות הזו לא הצליחה להתפתח לשלב שבו אפשר לכנותה כך). כאן עובר יונה ובוחן מגזר אחר מגזר (רוסים, אתיופים, חרדים) ומסביר מדוע לא הצטרפו – ואולי אף לא יכלו להצטרף – למחאה, כשהשאלה המרחפת מלמעלה היא אם עקרונית אפשר בכלל ליצור בישראל מכנה משותף ומחנה משותף שיתבע לשנות את השיטה. זהו שער כמעט נוגע ללב בכנותו ובכנותו לתת קול לטיעוניהם של מי שהדירו את רגליהם מן המחאה או שהודרו ממנה.

שמו של השער השלישי הוא "דבר מה משותף ומלכד". שער זה מוציא את הספר מן הקטגוריה האקדמית, ואופיו פרוגרמטי. כאן יונה – הפוליטיקאי לעתיד – משרטט את האופק הערכי והפילוסופי של החברה הישראלית לעתיד לבוא. בארבעת פרקיו של השער ("פרויקט המודרנה: בין קדמה תרבותית לקדמה מדעית", "המחאה החברתית: בין מוסר קוסמופוליטי לסולידריות

ביקורת ספרים

גלובלית", "שובה של המדינה: בין מדינה מנוכרת לקהילת משמעות", "מרבצי הסולידריות החדשים: מעבר לכור ההיתוך" עושה יונה מאמץ מעורר הערכה לסחוט מן הלימון היבש של המציאות הישראלית טיפות של תקווה. הוא מתווה עקרונות אחדים שלאור מסקנותיו מאי-ההצלחה של מחאת 2011 אמורים לאפשר כינון סולידריות אזרחית. הוא מציין למשל את החובה להתנער מהימורה לניטרליות ערכית ולתת ביטוי לסדרי עדיפויות של קבוצות זהות מרכזיות; את הוויתור על יצירת היררכיה ברורה של מאבקים – המאבק לצדק כלכלי והפוליטיקה של השונות; ואת הצורך לאפשר את כינונם של מרחבים ציבוריים חילופיים. קריאת הדברים, המעניינים כשהם לעצמם, מעלה שוב את השאלה: האומנם לאחר שחזה בהתרסקות מחאת רוטשילד הכותב מאמין באמת ובתמים כי כל אלה יכולים לעלות בקנה אחד וכי שילובם הוא בר ביצוע?

קריאת הספר מבהירה מעל לכל ספק שיונה, הפעיל החברתי והפוליטי הוותיק, נקרע בין שני קצוות. בקצה האחד ניצבת תקוותו – שדומה היה כי היא מתממשת במחאת 2011 – לראות ציבור ישראלי סולידרי ופעיל קורא תיגר על הכוחות הפוליטיים, החברתיים והכלכליים המונעים ממנו לחיות ברווחה מתקבלת על הדעת, במדינה מערבית מודרנית בעלת כלכלת מאקרו מרשימה. בקצה השני ניצבות מסקנותיו – אשר יונה איש האקדמיה חייב להגיע אליהן, לאחר שהקדיש שנים רבות ללימוד המשנות החברתיות והפוליטיות של גדולי הפילוסופים – בדבר הסבירות הנמוכה להתרחשותו של "נס" ארנטי בישראל דהיום. סתירה זו מתבטאת במעברים בולטים בספר בין ניתוח המצוי להתוויית הרצוי. אמנם אין דבר שלם יותר מלב שבור, אבל היות שיונה העתיק לאחרונה את מרכז הכובד של פעילותו למרחב הפוליטי, שבו שם המשחק הוא אמנות האפשר ולא החלום, מוטב לשים את התקוות בצד ולפעול לאור התובנה הנגזרת מהספר כי השינוי המיוחל לא יגיע ככל הנראה משדרות רוטשילד, ואפילו לא ממאהל לוינסקי.